

ПРИНОСИ НА ВАРНЕНСКИ ЛЕКАРИ В ОБЛАСТТА НА МОРЕЛЕЧЕНИЕТО

Д-р Александър Недялков /1879 - 1967/

Димитър Ставрев, Ивелина Димитрова, Валентина Александрова

Abstract: *Dr. Alexander Nedyalkov is the governor of Varna Marine Children's State Sanatorium Regina Eleonora for the period 1924-1939. Since 1925, he specializes in the establishment of a major marine healing institute for the treatment of bone-tuberculosis. Dr. Nedyalkov's main contributions are in the system approach to the construction, organization and operation of the Marine Sanatorium; refinement of the healing factors of the Black Sea coastal climate; the complex method of treating tuberculosis; use of the healing effect of mud treatment and development of the methods for its application.*

Key words: *thalassotherapy, history of medicine, Varna*

Фиг. 1. Д-р Александър Недялков
Фотография от фонда на музей по история на медицината-Варна.

Д-р Александър Маринов Недялков е роден в град Велико Търново на 7^{-ми} март 1879 година. Завършва класическа гимназия в същия град и през 1897 година заминава да следва медицина в Москва. Завършва с отличие и на 1^{-ви} януари 1901 година получава право на свободна практика в

България. Първоначално работи в частната практика на д-р Балсамов. През 1906 година е назначен от Дирекцията на народното здраве за хирург във Варненската държавна болница. Като такъв през летния сезон на 1909 завежда хирургичното отделение на Варненски морски санаториум.

През 1912 година специализира в Санкт Петербург хирургически и инфекциозни болести. По време на Балканската война е военен (дружинен) лекар, а през Първата световна е хирург в VI –та дивизия.

След демобилизация си приема длъжността управител-лекар на Варненска държавна болница, а след това и Градски лекар на град Варна.

В периода 1924-1939 д-р Александър Недялков е управител на Варненски морски детски държавен санаториум Царица Елеонора. По това време (от 1922 година) санаториумът вече е самостоятелно лечебно заведение и функционира целогодишно. За период от 20 години са преминали около 3 000 болни от Бургас, Варна, София, Видин, Враца, Кюстендил, Пловдив, Русе, Стара Загора, Търново, Шумен и Малко Търново. През 1924 година числото на лекуваните деца достига 593.

Изучавайки системно туберкулозата д-р Александър Недялков внася преобразования в организацията и лечението. От 1925 година специализира заведението в

първостепенен морски лечебен институт за лекуване на костно-ставна туберкулоза, по подобие на най-известните санаториуми в чужбина. Д-р Недялков прави детайлно изследване проследяване, статистика и анализ на природните дадености и климатичните въздействия, специално на морските фактори върху организма на болния и здравия човек. Прилага комплексния метод залагайки повече на консервативното климатично лечение. С това се намаляват хирургичните операции и манипулации. Същевременно д-р Недялков внася нови за времето, модерни методи на лечение и диагностика като използването на кварцовата лампа, оборудва рентгенов кабинет. Лечебните приспособления и начините на лекуване се подобряват, попълват и усъвършенстват. Клиничните методи на изследване и антропологичните измервания се извършват прецизно, документират се надлежно и се анализират.

Д-ръ А. Недялковъ,
управител-лѣкаръ на дѣрж. дѣтски
морски санаториумъ край гр. Варна

ВЛИЯНИЕТО НА МОРЕТО ВЪРХУ ДЕТСКИЯ ОРГАНИЗЪМЪ.

За растежа на детето и правилното развитие на негова костенъ скелетъ и мускулатура, освенъ целесъобразната споредъ възрастта храна, сж необходими *въздухъ, слънчева свѣтлина и движения.*

Безспорно тия елементи, отъ които зависи нормалния и здравъ животъ на детето, се намиратъ на всѣкъде, ала въ най-голяма степенъ и изобилие се срѣщатъ при морето.

Въздухътъ е храна за човѣка и още повече за растя-

Фиг. 2. Статия на д-р Александър Недялков посветена на морелечението в детската възраст /сп. "Педагогическа практика" 1931/

Хранителният режим, изобилието и разнообразието на продуктите се използва, като един от главните лечебни фактори. Храната е предимно растителна, а има и група деца, които консумират са на вегетарианска диета. Средно всяко дете получава дневно около 3000 калории. С увеличаването броя на децата д-р Недялков създава санаториално училище в духа на школата на проф. Ролие със специализирана библиотека. Полагат се грижи за здравно-хигиенното възпитание на децата. Има индивидуално обучение и според възрастта

на децата. Полагат се грижи за подобряване на техните умения, като под ръководството на възпитател, са обучавани на ръчен труд, рибарство и др., за да може след изписването им те да са здрави и пълноценни граждани.

Резултатите от прилагания системен подход на лечение с акцент върху методите на морелечение и таласотерапия са впечатляващи. Обобщени са чрез анализа на д-р Ал. Недялков за постиженията през периода от 1929-1938 година и са публикувани в списание Български медицински преглед от 1941 година. Те се изразяват статистически в следните промени: увеличаване на теглото от 2 до 5,8 кг. в 87,8% от случаите; увеличаване на стойностите на хемоглобина в 65,8% от случаите; увеличаване броя на червените кръвни телца в 61,7%; намаление на левкоцитите в 52,5%; забавя се утаяването на червените кръвни телца в 64,2%; след лечение има положителна пробна реакция на проба „Манту“ в 85,3% от случаите; в 62% от случаите са изчезнали сподилитните параплегии. Смъртните случаи в санаториума са 0,8%. Тези данни са достъпни във фондовете на Музея по история на медицината – Варна.

Приносителите на д-р Александър Недялков в морелечението не са само в практическата му дейност, като лекар и ръководител на Варненски морски детски държавен санаториум Царица Елеонора. Той има изключително активна и ползотворна публикационна дейност. Издава повече от 200 статии, брошури, книги, като голямата част от тях са насочени към проблемите по системното развитие на санаториалното и морелечението. Основните приноси на д-р Недялков са в системния подход при изграждането, организацията и функционирането на морският санаториум; прецизиране на лечебните фактори на черноморския прибрежен климат, сравняването им с други подобни и ефектът върху човешкия организъм; комплексният метод за лечение на туберкулозата; използване на лечебния ефект на

калолечението и развитие на методите за прилагането му.

В разработката си „Здравно селище - La Cite Sanitaire“, отпечатана в „Български хигиенен преглед“ през 1933 година д-р Недялков подробно и прецизно представя реда и начина на организиране на оздравително курортно селище. Не пропуска нито един фактор имаш отношение към устройството и функционирането, като започва от географски, климатични особености, растителност, води и т.н. Премахва през организацията на сградния фонд, специално помещения за пребиваване почивка, лечение, природни процедури за пациентите, организация на материалната база за персонала, водоснабдяване, отопление до екологично третиране на отпадъците. Спецификите в подхода към отделния пациент. Особеностите свързани не само със стадия и формата на заболяването, а и с социалното положение, професионалната и друга позиция в обществото са друга посока на анализ от д-р Недялков. Оценявайки високата значимост на такива съпътстващи болестите фактори той подчертава, че преборването на социалнозначимите заболявания, в частност туберкулозата може да стане само чрез **„една стройна и еластична организация, която да нагодява мерките за защита и борба съобразно местните особености, стопански и културни условия.“**, отчитайки индивидуалните особености при всеки пациент.

Калолечението е друго направление в което д-р Александър Недялков работи системно и целенасочено. Той обобщава своите дългогодишни наблюдения в издадената през 1961 година книга „Калолечението при Варненските морски бани: Наблюдения и резултати.“. Представя Лечебна кал с нейния произход, химичен състав и исторически сведения за използване. Д-р Недялков описва физиологичните промени по време на калолечението, показанията за калолечение и способите за прилагането му. Варненската калолечебница (вече несъществуваща) е представена по

подобаващ начин. В клиничната част д-р Недялков представя патогенезата на лекуваните с кал болести и наблюдения за лечебното действие на калта. Подробно са изложени методите за калолечение и резултатите при хронични ревматични заболявания; спондилозис и спондилоартрозис деформанс; артрозис деформанс; невритис и невралгия на седалищния нерв; брахиалгия. плексити с брахиалис; гинекологични заболявания; остеофити на петата; травматични повреди и други заболявания. Лечебни резултати са представени в отделен раздел с прецизни статистически данни, нанесени в таблици.

Най-целенасочен труд на д-р Александър Недялков по тематиката на морелечението е издадената от „БЪЛГАРСКИ НАРОДЕН МОРСКИ СГОВОР“ през 1931 година брошура „МОРЕТО и СЛЪНЦЕТО. Лечебно значение и използване на морето.“

Д-р Александър Недялков започва с богато историческо представяне на морелечението, като цитира Хипократ, Целзиус, Аретей, Плиний и Еврипид. След това се позовава на изследванията на по-съвременни автори Мишеле, Кентонъ, Жаку, Лалескъ, Барбие, Малга на първия морелечител д-р Ръсел и много други. Следва описание на морските природни климатични фактори повлияващи здравето като слънце, постоянство на телесна температура, относителна влажност, бризи и други морски ветрове, мъгли, дъждове, атмосферно налягане и т.н. Показателно е че при това изложение д-р Недялков асамблира световния опит със собствените си наблюдения (фиг. 4). Съвсем конкретно дава физиологичните аспекти на слънчевото въздействие, на морските бани и пясъкотерапията.

Фиг. 3. МОРЕТО и СЛЪНЦЕТО Лечебно значение и използване на морето. Варна 1931

Морските бани са отделени в специален раздел. Начинът на приложение на представените фактори и методи също е обособен в раздел „Използване”. В него основните акценти са детската и юношеска възраст, болестите на обмяната на веществата, на хранението, умствена и душевна преумора, гинекологични заболявания, ревматични и възпалителни костно-ставни, мускулни и др. страдания. В тази част д-р Недялков отново се позовава не само на собствената си практика, а и на опита на проф. Олие, проф. Робень, лекарите Паскаль, Кавасъ и Бароци, д-ръ Кало, проф. Д’Еспинъ и т.н. Описва публикувани от тях мнения и препоръки, и конкретни примери за организация на лечението. Брошурата на д-р Александър Недялков завършва с обобщение и желание в недалечно бъдеще да се изгради една “Българска ривиера”. Към книжката са приложени 38 диапозитиви с изгледи от световноизвестни френски,

италиански крайбрежни курорти и изгледи от Варна, морският санаториум, Камчия, Несебър.

Измърванията на температурата на крайбрежните морски води в района на държ. мор. детски санаториумъ през тригодишния период 1926—1928 г. сж дали следните данни: януари: 0.5°—5°; февруари 1°—4°; мартъ 1°—5°; априлъ 4°—12°; май 8°—19°; юни 11°—22°; юли 19°—27°; августъ 20°—26°; септември 20°—23°; октомври 23°—14°; ноември 17°—13°; декември 12°—9°. Температурата на морската вода се мѣни подь влияние на вѣтроветъ; тя отъ сушата — за падни и югозадни — отвлччатъ топлиятъ повърхни води навътре въ морето и понижаватъ дотолкова температурата, че понѣкога става нужда да се прекъсватъ къпанията. Голѣмитъ вълнежи размѣсватъ топлиятъ повърхни пластове съ дълбокитъ студени и сждо тѣй понижаватъ температурата. Напротивъ, югоизточнитъ морски вѣтрове повишаватъ температурата на крайбрежната морска вода.

Фиг. 4. Част от измервания на д-р Александър Недялков публикувани в „МОРЕТО и СЛЪНЦЕТО ....”

Д-р Александър Недялков е автор на голям брой научни и научнопопулярни книги. Изнася множество сказки пред варненските граждани на морелечебна тематика и пропагандира курорта Варна. И в напреднала си възраст д-р Недялков практикува като лекар балнеолог при Морските бани във Варна. До самия край на живота си през 1967 година той остава отдаден на хората. За огромната му дейност Президиумът на Народното събрание със Указ № 247 от 1 октомври 1955 година е удостоен с почетното звание „Заслужил лекар“.

Д-р Александър Недялков е светла личност, оставила трайни следи в културното наследство на град Варна. С настоящата статия ние представяме само един аспект от творчеството му. Не по малко значими са заслугите на д-р Недялков в посока история на Варна и история на медицината, достигнали до нас чрез книгите му „Из недавнашното минало на град Варна в санитарно отношение (1878-1908)”, „Варненско медицинско дружество” и непубликуваните му записки във фондовете на Музей по история на медицината-Варна.

Литература:

1. Коларов, Н. Болничното дело в град Варна. Ръкопис. Фонд на МИМ
2. Николаева Ив., Н. Коларов, В. Василев. История на здравеопазването във Варна от древността до социалистическата революция от 9.09.1944г., С., 1980, с. 66.
3. Нинов, В. Пионер в борбата с костно-ставната туберкулоза. В-к „Здравен фронт“, 1955, бр. 42.

4. Недялков, Ал. Варненско медицинско дружество. София, Балкан, 1910. Летописи на лекарския съюз в България.
5. Недялков, Ал. Държавният детски морски санаториум при град Варна. Морски сговор, Варна, 1925, II, бр.9.
6. Недялков, Ал. Детският морски санаториум край Варна. Нашето дете, София, 1928, I, кн. 10, с. 157-162.
7. Недялков, Ал. Детската хирургична туберкулоза според данните на Държавния детски морски санаториум „Царица Елеонора”. Български Медицински преглед за заразни болести, микробиология и паразитология. София, 1941, кн. 8-9.
8. Недялков, Ал. Влиянието на морето върху детския организъм. Педагогическа практика, Год. X, Кн. VIII, Печатница Хр. Г. Дановъ, Пловдивъ 1931, с. 393-396
9. Недялков, Ал. Дневни и нощни санаториуми. Български Хигиенен Прегледъ, Кн. 4. Год. II. София 1932, с. 10
10. Недялков, Ал. Здравно селище. Отпечатък от „Български хигиенен преглед“. София, 1933, год. III, кн. 3.
11. Недялков, Ал. Из недавнното минало на град Варна в санитарно отношение (1878-1908). Варна, 1959.
12. Недялков, Ал. Калолечението при Варненските морски бани: Наблюдения и резултати. Държавно издателство -Варна, 1961.
13. Недялков, Ал. МОРЕТО и СЛЪНЦЕТО Лечебно значение и използване на морето. Бълг. нар. морски сговор, Печатница „Войниковъ”, Варна 1931, 16 с.
14. Недялков, Ал. Обществени грижи за децата от доучилищната възраст. София, 1934.
15. Недялков, Ал. Климатът на гр. Варна и Черноморското ни крайбрежие. Бълг. нар. морски сговор, Варна 1937, 68 с.
16. Недялков, Ал. Новото химиотерапевтично средство RUBROPHEN при лечение на хирургичната туберкулоза у децата. Из държавния детски морски санаториум „Царица Елеонора”. Отпечатък от „Медицинско списание“. София, 1939, год. XXII, кн. 7.
17. Недялков, Ал. Травматичният шок и надбъбречният кортикален хормон. Отпечатък от „Медицинско преглед“. София, 1942, кн. 4.
18. Недялков, Ал. Лечебното действие на слънцето при хирургичната туберкулоза в детската възраст. Отпечатък от паметна книга за проф. д-р Васил Моллов. София, 1940.
19. Недялков, Ал. Утаяването на червените кръвни телца у децата при хирургичната туберкулоза. Отпечатък от сп. Педиатричен преглед. София, 1940, год. IX, кн. 6.

За контакти:

Доц. д-р Димитър Ставрев д.м.
Медицински университет „Проф. д-р
Параскев Стоянов”- Варна
E-mail: morskamedicina@abv.bg